

Aydın'ın Kadın Efeleri: Binbaşı Ayşe Aliye (Altuntaç)

Received/Geliş: 06/07/2017
Accept/Kabul: 22/11/2017

Mustafa ORAL*

Öz

Kuva-yı Milliye hareketi Yunan ordusunun Aydın'ın işgali üzerine oluşmaya başlamıştır. Bu harekette çocuklar ve dedelerin yanı sıra cepheye cephe ve yiyecek taşıyan, aynı zamanda elinde mavzeriyle çarpışmalara katılan Türk kadını da vardır. Çerkez Ethem'in, Demirci Mehmet ile Yörük Ali Efelerin efeleri arasında çete reisi kadınlar da vardır. Bunlardan biri olan Ayşe Aliye Hanımın seçkin bir konumu vardır. Halide Edip'in onbaşı rütbesi alması meşhur olmuş iken, binbaşı rütbesine ulaşan Ayşe Aliye'nin de hatırlanması lazımdır. Ayşe Aliye Hanımın savaşa katılma nedeni öncelikle vatanî duygularıdır. Kocasını Kafkasya cephesinde kaybetmesi ayrı bir etken iken Anadolu kadınının fitratında var olan namusunu ve ırzını koruma olgusu, onun bir savaş kahramanına dönüşümünü sağlamış, zaman içinde binbaşı rütbesine kadar da yükselmiştir. Ayşe Aliye (Altuntaç) Hanım, vatanına ve ulusuna hizmetini belgeleyememiş, resmi kurumlara verdiği bilgileri resmen teyit edememesi ve buna dair evrakının bulunmaması ve efelerin hizmet ettikleri kıtaların isim ve numaraları ile birlik komutanlarına dair bilgi verememeleri, önemli etken olmuştur.

Anahtar kelimeler: Aydın, Ayşe Aliye, Demirci Mehmet, Kuvva-yı Milliye,

*Prof. Dr. Mustafa Oral, Giresun Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, (mustafa.oral@giresun.edu.tr)

Female Fighters of Aydın: Sergeant Ayşe Aliye (Altuntaç)

Abstract

This national movement began to take shape after the occupation of Aydın. In this national movement children, clumsy grandfathers, women took place. Women sometimes carried ammunition and food to fronts, and sometimes participated to collisions. Among the fighters of Ethem, Demirci Mehmet and Yörük Ali there were also female fighters as group leaders. Among these female fighters Ayşe Aliye has a special importance. Halide Edip is famous for getting corporal rank, therefore Ayşe Aliye should be remembered as a female fighter who has reached major rank. The motive of Sergeant Ayşe to join in War is primarily national feelings. While the loss of her husband in the Caucasus was a separate factor, the dedication to protect honor and chastity, which is one of the characteristics of Anatolian women, is caused the transformation of Mrs. Ayşe to Sergeant Ayşe, and in time she has reached the major rank in the army. Ayşe Aliye (Altuntaç) could not prove her service to the country and to the nation. Since they were not member of formal institution or organization there is no archival document about service of Major Ayşe Aliye or other voluntary fighters or zeibeks. They don't have any records in state institutions and they could not give information about their troop name and number that they served in.

Keywords: Aydın, Major Ayşe Aliye, Demirci Mehmet, Kuvva-yı Milliye

Giriş

Yunan ordusunun İzmir'i işgalinden sonra Batı Anadolu'da hızla yayılan ve kuvvetlenen Kuvva-yı Milliye hareketi içinde çok genç çocuklar, aksakallı dedeler ile mücahitlere cephane ve yiyecek taşıyan hatunlar çok sayıda olduğu gibi elinde mavzeri ile çarpışmaya katılan Türk kadınları da vardır(Arif, 1992). Batı Anadolu'da Kuvva-yı Milliye hareketinin önde gelen bir şahsiyeti olan Çerkez Ethem'in adamları arasında kadınlar olduğu gibi, Demirci Mehmet'in efeleri arasında çete reisi kadınlar vardır. Kadınlar, cepheye yapılan cephane ve yiyecek naklinin yükünü çektiği kadar başını da çekmiştir(Adıvar,1962). Bu bildiride Türk Kurtuluş Savaşı'nın en çetin ve en kanlı bir mücadele safhası olan Batı cephesindeki mücahide ve mücadelenin renkli simaları arasında doğal olarak erkekler gibi kadınlar da vardır. Bunlar arasında efelik yapan kadınlar görüldüğü gibi bir çetenin reisi konumunda olan seçkin ve cesur kadınlar da vardır.

Demirci Mehmet Efe'nin Nezdinde

Tasvir-i Efkâr yazarı Arif Oruç, Batı cephesinde gözlem ve söyleşilerine dayanarak bir dizi haberler yapmıştır. Bu haberler içinde karargâhı Nazilli'de bulunan Demirci Mehmet Efe'nin nezdine giderek yaptığı söyleşilerin özel önemi vardır. Demirci Mehmet'in maiyetindeki üç kadın mücahide, efeye ilişkin olanları oldukça enteresandır. 30 Kasım 1919 tarihli bu yazıyı sadeleştirerek yayınlıyoruz: (Özkaya, 1994, s. 109-113)

Cepheden ayaklarının tozu ile gelmişlerdi. Kahraman efenin yeşil sarmaşıklı karargâhının bahçesinde, kuytu bir mahalde oturuyorduk. Bunlar mücahitlerdi. Emire Aliye Ayşe, Şerife Ali Kübera, Ayşe nâmi diğer Mehmet Çavuş... Efeden sıkıldıkları için bizi yalnızca bırakmasını rica ettim. O hiçbir kuvvete baş eğmeyen kahraman, bir kuzu gibi itaat eden çekildi, gitti. Ve hürmet, iftihar heyecanlarıyla kalbim çarparak, soluk tahtalı bir kanepenin üzerine sıralandık. Bu üç fedakâr Türk kadınının arasında, manevî bir ulviyetin ruhanî tesiriyle kendimden geçiyordum. Zaten, daha Salihli'de işitmiştim. Güneşin yakıcı hararetini taşıyanlar pek çokmuş. Narin omuzlarında hattı harbe cephane ulaştıranlardan kaç tane şehit olmuş, fakat şimdi kendileriyle görüştüğüm zeybek elbiseli Türk kadınları ateş ve kan sahasında birer harika kesilip düşman saflarını hercümerç edenlerdendi. Onlar masum gururlarının çiğnendiğini görmekten ise ölüme, ateşe saldıranlardan bir zümre idi. Anlıyorum ki kalpleri millî ve vatanî hislerle çarpıyordu. Soluk simalarında dalgalanan alçak-gönüllü ve masume, bu saf ve nezih Türk analarının kederli oldukları utanma duygusunun açık buhranı idi. Gözleri bize dönük

olduğu halde titreyerek anlatıyorlardı. Nasıl çakmak çalmışlar, uzun gecelerin korkunç zulmetleri içinde kayalıklarda nasıl pençeleşmişlerdi!...*

Dikkat edersek yukarıda Demirci Mehmet Efe'nin yanında "Ayşe" adında iki efe vardır. Bu ikisi devamlı olarak biri biriyle karıştırılır. Bu makalede bahsi geçen ise Emire Aliye Ayşe, Aydın'a bir saat mesafede bulan İmamköylü'dür ve Tepedelenli bir muhacirdir. Dolayısıyla Aydın cephesi onun gibiler için son savunma noktasıdır.

Ayşe Aliye Hanım

Bu konuları kızarıp utanarak, çekinerek anlatanlar arasında Emire Ayşe Aliye ilk sırada bulunur. Emire Ayşe Aliye*, *dinlemeye değmez* diyerek çekingen davranıyor, bir erkekte bulunmayan şecaatle duman ve kanlar içinde çiğnenmemek için boynundaki ziyneti satarak bir tüfenk tedarik etmiştir. Kesik ve hazin hikâyeleri kulaklarda yankılanır. Bu kahraman kadının dizleri üzerindeki tufengi okşayarak, *dayanamadım, ta beride önden atıldım ateşe* diye gözlerini önüne indirip bir tahassür-i mazlûm-ı vatan-per-verâne içini çekmeleri gazeteci Arif Oruç'un aklından çıkmaz.

Emire Ayşe Aliye, *nasıl anlatayım kardeşim*, diye içini çekti. *Bizim İmamköy Aydın'ın bir saat berisinde. Babam var benim. Emanetim yok. Hani bunun için, ben bu harpten evvelisi, çifte çubuğa gider iken, indi –şimdi- bir şey demesin gibiler de..*, dedi.

Köyünün toprak damları altında bir taraftan davarlarını sağıp, diğer taraftan ihtiyar babasının çocuğunu doyuruyor iken mesut olduğunu anlatmak istedi. Keçileri varmış. Tavukları varmış, öküzü, ineği ve hatta devesi bile varmış.

Hele, çay boyunun çağlayanlarını bir anlatması var idi ki..

- *Hemşire*, dedim. *Harbe niçin girdin?*

- *Dünya ahret kan kardeşim ol benim. Sen de ol da dayan bir yol.*

- *Ne oldu ki?*

Emire Ayşe'nin elleri titriyordu.

- *Yunan Aydın'a geldiğinde İmam köyünde idim, dedi. Yunan Aydın'a gelmezden, altın paramı boynumdan atıp martini aldım ben. On beş gün evvel düşman Nazilli'ye geçti. Bu tarafa geçer iken yakmaya başladı. Dayanamadım, köylü: - 'Büyük adamlar, silahu olan alsın çıksın' dedi. Aldım martiniyi çıktım. Üç-dört gün sonra harp başladı. Andon Ağanın Çiftliğine köylü*

* Efelerin konuşmalarında sıkça geçen "çakmak çalmak" deyimi, tüfenk atmak demektir.

* Türk Kurtuluş Savaşı'na Ayşe Çavuş adında iki kadın katılmıştır. Burada bahsi geçen *Selanikli Ayşe Çavuş*'un yanısıra bir de *Bilecikli Ayşe Çavuş* vardır. Bu kadın kırk arabalık bir nakliye kolunun komutanıdır.

bize dedi ki 'bana ya martini ver, ya harbe git..' Dayanamadım çıktım. Aldım martinimi köyümden gittim. O vakit içimizde Savaklı Halil İbrahim, Sancaktarın Ali Zeybek bunlar geldiler. Bunlarla Kepez'den bastık. Orada (Aydın) harp olur iken biz Kepez'den saptık. İçimizde bir ihtiyat zabiti vardı. Şehit verdik. Daha ertesi günü Nazilli'den Dokuzun Mehmet Efe geldi. Onlarla Zindan Deresinden bastık. Üç gün oradan bastık. Aydın'ın aşağı başından çıktık. Yunan bir daha Aydın'a geldi. Kaçtım Koçarlı tarafına geldim. Yörük Ali'nin maiyetine. Onun ilen de Üçyol'a gittim. İki gün orada çakmak çaldım. Ondan sonra Eğri Kavak'ta izinli geldim. Bitti. Dalma'dayım şimdi. 'Efem (Demirci) gitme, yetişir gayri' dedi.

Sıra kırmızı yüzlü, elmacık kemikleri çıkık olan çekik gözlü Ayşe, nâmı diğer Mehmet Çavuş'a gelmişti. Bu kahraman kadın bir defasında Umurlu harbinde ayağından mecruh olarak hastanede birçok zaman yattıktan sonra iyi olmuş ve 'bir gün bir müsademe (çarşıma) olsun' diye sızlayıp duruyor. Bu şeci (cesur) mücahide, yedi yaşındaki masum yavrusunu terk ederek ateşe atılır iken, yalnız memleketini düşünmüş ve kanı yalnız vatan hissi ile çarparak dağlarda ölüm arayıp durmuştur.

Ayşe Aliye Hanım Tepedelenli bir muhacirdir. Ahmet adında bir babası vardır. Genç yaşında dul kalmıştır. Bir çocuğu vardır ve o da kendisi gibi Demirci Mehmet Efe'nin yanındadır. Ve en önemlisi meşhur bir zeybek takımının kumandanıdır da. Arif Oruç'un harbe nasıl girdiği sorusunu çekingen ve utangaç biçimde şöyle anlatır:

- Kardeşim Aydın'da iken, Aydın'ın içinde yedi Yunan, 'Yörük Ali'nin Çetesi gelecek' dedilerdi. 'Zeneler de var' dediler. Fırka Kumandanı gelesiyeye kadar ben de yazıldım. Aydın'da 58 saat harp ettim. Asker elbisesi vardı bende. Tabaklar mahallesine girmiştik. Yanıyordu. Yaban fabrikasına doğru çıktık. Tepedenlen'in içi yanıyordu. Yedi yaşında bir çocuğum vardı, orada kavuştum. Takım çavuşu idim. Koçarlı'ya gittim. İki kere de Menderes'te girdim ateşe.

Arif Oruç'un korkmadın mı harp ederken, sorusuna verdiği şu yanıtı veriyor: - Hiç korku gelmedi yüreğime. Dört aydır silah altındayım. Osman oğlu Nazım'ın birinci çetesindenim. Üçyol ağzında Umurlu'da yaralandım. Bir ay oldu. Aydın'da elli sekiz saat çakmak çaldım. Bir şey olmadı da Umurlu'da yaralandım. Arif Oruç'un, sen kadın olduğun halde böyle harp etmekteki maksadın nedir, sorusu karşısında sıkılan Ayşe Aliye Hanım, - Biz niçin çıkmışız harp etmeye biliyor musun? Milletimiz, mülkümüz yandı. Bak benim yedi yaşındaki çocuğum kaldı. Namusumu, ırzımı muhafaza için çıktım. Sağ elini dağ tarafına uzattı, titrek ve kesik bir sesle: İşte oralarda neler etmediler kardeşim, bir bana sorsan, dedi.

Ayşe Aliye Hanım Takım Çavuşu

Kurtuluş Savaşı sırasında *Mehmet Çavuş* olarak tanınan Ayşe Hanım, meşhur bir zeybek takımının komutanıdır. Aslen Selanikli olan Ayşe Hanım, I. Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi'nde yaralanarak hastanede ölen kocasının intikamını almak için 15 Mayıs 1919'da Yunanlıların İzmir'i işgal ettiği sırada ilk direniş hareketine silahla iştirak etmiştir. İzmir'deki ilk direniş hareketi Yunanlıların şehre hâkim olmasıyla sona erince, Aydın'a giderek kocasının en değerli yadigârı olarak sakladığı ziynetlerini satarak at, mavzer, hâki elbise ve çizme tedarik ederek bir çete teşkil ederek Köpekçi Nuri Çetesi'ne katılmış, Aydın savaşlarından sonra Koçarlı'ya çekilmiştir. Kurtuluş Savaşı içinde başından sonuna kadar bulunmuş, savaşta terfi ederek *binbaşı* rütbesine kadar yükselmiştir. Sakarya Savaşı'nda sol kasığında bir piyade mermisiyle yaralanmış, seyyar hastanede tedavisinden sonra yeniden müfrezesine katılmıştır. Büyük Taarruz'da Mürsel Paşa Fırkası'nın kuruluşuna katılmış, İzmir'e ilk giren kıtalar arasında bulunmuştur. Bu arada bir misketle sol bacağı kırılmış, İzmir Hastanesi'nde yatarak tedavi olmuştur. Savaştan sonra ise vatana ve ulusa hizmetlerini belgeleyemediği için gerekli ilgiden mahrum kalmıştır (Çaka, 1948).

Kadın efelerin savaş alanına atılmalarının kişisel nedenlerden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Zaten, herkesin bu savaşa bir biçimde kişisel bir katılma nedeni vardır. Kemal Atatürk, *Nutuk*'ta Türk halkının bu işgale ilk başta kayıtsız kaldığını (Nutuk, 1997) , ancak sonraki kimi olumsuz gelişmeler ve kendisinin ikazları karşısında bu kayıtsızlığı bırakıp harekete geçtiğini belirtiyor ki son derece isabetli bir saptamadır.

Bu gelişmelerin arasında bulunan, Yunanlıların, Türklerin namus ve şerefine halel getirecek kimi alçakça davranışlara yönelmeleri birinci derecede etkenlerdir. Arif Oruç'un bahsi geçen yazısında bu kadın efelerin savaşa girişmelerinde şu öznel gerçeklerin birer etken olduğunu görüyoruz: Bunlar ilk başta masum gururlarının çiğnendiğini görmektense şehit olmayı yeğlemişlerdir. İmam Köyü'nden Ayşe Aliye, *Dinlemeye değmez!* demekle birlikte, Yunanlıların yaptıkları zulümler karşısında büyük adamların teşviki sayesinde ziynetini satıp bir tüfenk alarak en önde ateşe, savaşa katıldığını belirtiyor. Meşhur bir zeybek takımının komutanı olan Tepedelenli Ayşe Çavuş, *biz niçin çıkmışız harp etmeye biliyor musun?* diyor ve şunları söylüyor: *Milletimiz mülkümüz yandı. Bak benim yedi yaşındaki çocuğum kaldı. Namusumu, ırzımı muhafaza için çıktım. İşte oralarda (Nazilli dağlarında) neler etmediler kardeşim, bir sorsan.*

Cahit Çaka, Ayşe Altuntaç'ın hizmetini tespit ettirememesinin nedenini yeterli derecede okuma yazma bilmemesi ile savaş sırasında aldığı yaralardan dolayı uzun müddet hastanelerde yatmasından kaynaklandığını yazıyor. Aynı söyleşide Ayşe Hanım, Ankara'ya ilk gelişi

sırasında (Sakarya Savaşı'ndan sonraki tedavisi sırasında olmalı) içinde kendisi için önemli eşya ile evrak ve vesikaların bulunduğu bavulunun çalındığını belirtir. Bu eşyalar içinde bir kahramanlığı münasebetiyle kendisine yaptırılmış olan elbise ve çizmeleri de bulunuyordu. Bununla birlikte Ayşe Hanım, kendisinin hizmetlerini bir biçimde duymuş veya görmüş hamiyetli kimselerin delâletiyle 1942'de Merkez Bankası'na odacı olarak yerleştirilip maaş almaya başlamıştır. 1948 itibarıyla eline aylık 65 lira gibi cüz'î bir para geçiyordu. Savaş sırasında büyük kahramanlıklar göstermiş Türk kadınları gibi erkek elbisesi ile gezip dolaşan Ayşe Hanım, kısa boylu, esmer ve şirin bir kadındır. C. Çaka'ya elinde bulunan binbaşı üniformasıyla çıkarttığı fotoğrafı ile ulusa ve vatana hizmette bulunduğunu gösteren ve elindeki yegâne belgeyi, İzmir Hastanesi'nin bir raporunu gösterebilmiştir. Bu rapor yıpranmış, artık okunamaz bir duruma gelmiştir. Ancak Ayşe Hanım, birkaç süngü ve mermi yarası taşıdığını pekâlâ ispat edebilmektedir (Nutuk, 1997).

Aydın bölgesinde Yunan ordusuyla göğüs göğse çarpışan kadın mücahitler arasında Usturumcalı Halil Efe'nin karısı Makbule Hanım ile Ödemiş'in Kavaklıdere köyünden Mehmet Efe'nin karısı Fatma Hanım'ın yanısıra Penbe Hatun ile Emine Hatun da vardır*. Bu kahraman kadınlar ise vatanına ve ulusuna yaptığı hizmetlerin karşılığını alamadılar; çünkü hizmetlerini belgeleyemediler. Cahit Çaka, Kara Fatma ile Binbaşı Aliye Ayşe'nin hizmetleri belirlemek amacıyla yönelik başvuruları ile ilgili yazışmaları gördüğünü, ancak bu kadınların hangi kıtada ve hangi tarihler arasında hizmette bulduklarının belirlenememiş olduğunu, arşivde bunların hizmetlerini tespit eden vesikaların bulunmadığını yazarak şöyle devam ediyor (Çaka, 1948,s.71-72):

Tahmin ettiğime göre bunların hizmetlerini tevsik edememeleri, hizmet ettikleri kıtaların isim ve numaraları ile birlik komutanlarına dair tam bir malûmat verememiş olmalarından ileri gelmiştir.

Baltaköy'ün Kadın Efeleri

Cahit Çaka'nın belirtilen önemli kitabındaki Aydın savaşlarına ilişkin bir arşiv belgesinde Ayşe Hanım'la birlikte bu savaşa katılan kadınlara ilişkin örtük, fakat önemli veriler olduğunu görüyoruz. Şimdilik bunları bir kenara bırakarak, bir önceki yazımızda Arif Oruç'un bir söyleşisine dayanarak aktardığımız Demirci Mehmet Efe'nin üç kadın efesi hakkında bir başka tarihî belgeyi aynen aşağıya alıyoruz (Çaka,1948, s.69-70):

* Ayşe Hanım ayrıca bkz: Fevziye Tansel, **İstiklâl Harbi'nde Mücâhit Kadınlarımız**, Ankara, AAM, 1991, s.52-54; Hüseyin Işık, "İstiklâl Savaşı'nda Aydın ve Yörük Ali Efe", **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, Nu.10 (Ekim 1987); Aynur Mısıroğlu, **Kuva-yı Milliye'nin Kadın Kahramanları**, İstanbul, Sebil, 1994, s.93-96.

28-29-30 Haziran 335 tarihinde geceli gündüzlü üç gün büyük yangınlarla devam eden korkunç ve pek şiddetli Aydın şehir muharebesi pek az vuku bulmuş muharebelerdendir. Bu şehrin evvelâ dışında ve sonra içinde, topçu ateşi altında vâsi gangin alevleri arasında ve tam bir muvaffakiyetle neticelenen muharebeler millî kuvvetler için şan ve şeref kaynağıdır.

Menderes köprüsünün yakınında Baltaköy isminde Aydın'a bağlı köyün kadın ve çocukları muannidâne cereyan eden muharebeleri seyrederken Harbi Umumî'de, Çanakkale, Galicya, Romanya, Kafkasya, Irak ve Filistin cephelerinde bundan şiddetli muharebelerde kaybettikleri evlât, koca ve kardeşlerini hatırlayarak heyecana kapılmışlar ve bunlar arasında vazifeşinas bir Türk anası (Fatma Ana) meydana atılıp düşmanın kuvvetli ateşine rağmen Türklük ve İslâmlık şerefi uğruna düşmana arslanlar gibi saldıran erkeklerin mücahedesine iştirak etmelerini, hiç olmazsa bu kahramanlara ekmek, su, ayran ve yemek taşımalarını ve düşmana karşı kendilerine gayret ve kuvvet vermelerini ihtar eder. Bunun üzerine, zaten heyecanlanmış ve bir işarete bakan bütün köyün genç kız, kadın, ihtiyar ne kadar dışı arslanı varsa ayran çömlüklerini, su testilerini, saç ekmeklerini omuzlarına vurarak kafile kafile muharebe meydanına doğru yürürler. Düşman ateşi altında, muhtemel bir ölüm karşısında, vatanın, Türk ve Müslüman namus ve istiklâlinin kurtulması uğruna hemen gözleri önünde muharebe eden erkeklerine maddî ve manevî kuvvet, kudret ve gayret vermişlerdir.

Bu kahraman kadınlar, bu hizmeti akşama kadar seve seve ve hiç fütür getirmeden yapmışlardır. Bu kadınların birçoğu men edildikleri halde ateş hattına kadar sokulmuşlar, muhariplerin yaralarını sarmışlar ve onlara gayret ve kuvvet vermişlerdir. Baltaköy gibi Umurlu istikametinden ilerleyen millî kuvvetlerimize de Türk kadınlarının aynı suretle birçok iyi hizmetleri vardır. Bunların içinden bilhassa Ayşe, Emine ve Fatma gibi genç kadın, hattâ kız köylü kahramanlar silâhlanarak; kim bilir hangi muharebe meydanında şehit olan kocalarının, babalarının ve kardeşlerinin intikamını almak üzere yetimlerini komşularına bırakarak Aydın harbine bilfiil iştirak etmişlerdir. Türlü sebeplerle harp meydanına gelemeyen diğer köylü kadınlarımız da muharebenin başlaması ile beraber gayret ve faaliyete geçerek muharebe eden erkeklerine çok değerli yardımlar ve hizmetlerde bulunmuşlardır. Türk kadınının Aydın muharebesinde hizmeti çok büyüktür. Bu muharebelerde birçok ferdî kahramanlıklar bulunduğundan hepsinin ayrı ayrı tespitine imkân bulunamamıştır. Bu muharebede aksakallıdan 14 yaşına kadar bütün erkekler vazife aldığı gibi erkek kıyafetine giren birçok dışı arslanlar da vatani düşmandan temizlemek için erkekler gibi döğüşmüşlerdir.

Baltaköy kadınlarının bu savaştaki kahramanlıkları hakkında buradaki savaşa ilişkin en önemli kitabın yazarı sayılan Albay M. Şefik Aker ise şunları yazmıştır (Aker, 1937, s.111-112):

Aydın cenubunda muharebe ber vechi maruz gözümüz önünde muannidâne devam ediyordu. Haziranın yirmi sekizinci gününün [28 Haziran 1919] şedit sıcakları muharipleri müteessir etmeye başladığı bir zamanda idi ki; bulunduğum köprübaşının hemen yakınında Baltaköy isminde bir köy vardı, köyün kadınları, çocukları da muharebeyi seyrediyorlardı. Ansızın bu köyden birçok kadın sesleri işittik ve köy kadınlarında calibi-i dikkat telâş âsârı gördük. Kadınların bu seslerini, köy içinde gidip gelmelerini muharebeden korktuklarına ve köyü terk edeceklerine hamlettik. Beyhude korkmamalarını ve yerlerinde oturup bir tarafa gitmemelerini tembih için emir çavuşumuzu köye koşturdum. Çavuş köye gitti geldi, köydeki bu telâşın ne olduğunu çavuştan sorduk: Meğer çok yanlış tahmin etmişiz. Muharebeyi temaşa eden ve Büyük Harp'te Çanakkale, Galiçya, Romanya, Kafkasya, Irak, Filistin cephelerinde bundan şiddetli muharebelerde kaybettikleri evlâtlarını, kocalarını, kardeşlerini tahattür eden bu metin ve mukaddes kadınların arasından vazifeşinas bir Türk anası muharebenin temasına koyulan köy kadınlarını kahramanâne haykırma ile ikaz etmiş düşmanın ateşi, güneşin sıcağı altında müteessir olan, Türklük ve İslâmlık şerefi uğruna düşmana saldıran erkeklerin mücahedesine iştirak etmelerini muhariplere su, ayran, ekmek ve yemek taşımalarını ve düşmana karşı kendilerine gayret ve kuvvet vermelerini ihtar etmiş.*

İşte seslerin ve faaliyetlerin mahiyeti bu imiş. Bütün köyün kız, kadın, genç, ihtiyar ne kadar dişi aslanı varsa ayran çömleklerini, su testilerini, saç ekmeklerini ve katıklarını alarak ve omuzlarına vurarak, kafile kafile harp meydanına yürüdüler. Kemâl-i vakar ve sükûnetle önümüzden geçerlerken Türk kadınının fedakârlığını takdiren gözlerin yaşarmaması mümkün değildi. Anadolu'nun Türk kadını. Bu öyle müstesna, öyle mukaddes bir unsurdur ki, Büyük Harp'te erkeklerin 18 yaşından 50 yaşına kadar cephelere gitmesiyle memlekette baş gösteren kıtlığa karşı o güne kadar eline almadığı sapana elini vurmuş, erkekleri düşman karşısında mücadele ederken tarlaları ekip biçip harman etmiş, orduları ve memleketi açlık tehlikesinden kurtarmıştı. Diğer taraftan levazım-ı gıdaiye yüklü deve kollarını ve öküz arabalarını kar ve soğuk altında sürerek bu uğurda birçokları mallarını, canlarını feda ederek ve bazı cephelerde levazımı sırtlarında taşıyarak ordunun yiyeceğini temin etmiştir. Şimdi de düşman ateşi altında muhtemel bir ölüm karşısında vatanın namus ve istiklâlinin istilasası uğruna gözleri...

Baltaköy'ün kahraman kadınları bütün gün, akşama kadar bu fedakârâne hizmeti düşman ateşinden hiç korkmayarak ifa ettiler. Bu aslan kadınların birçoğu vuku bulan mümanaata rağmen ateş hattına kadar dahi sokularak muhariplere su, ekmek ve gayret verdiler. Baltaköyü gibi Umurlu istikâmetinden ilerleyen kuvvetlerimize de köylü Türk kadınlarının aynı fedakârlıkları sebk ettikten başka Ayşe, Emine, Fatma gibi genç kadın ve hatta

* Bu kahraman kadın *Fatma Ana* olmalıdır. Bunun için bkz: Toy, **Türk Gerilla Tarihi**, s.224.

kız, köylü kadın kahramanlar silahlanarak kim bilir hangi muharebe meydanında şehit olan kocalarının, babalarının intikamını almak üzere yetimlerini komşularına bırakarak Aydın harbine fiilen iştirak etmişti. Meydan-ı harbe girmeyen diğer köylü Türk kadınlarımız da muharebenin başlamasıyla muhariplere kendiliklerinden ekmek ve yiyecek yetiştirmek için kollarını sıvadılar, pişirdiler ve köyün ihtiyar erkekleriyle dağıtmak üzere köprübaşına gönderdikleri gibi Aydın'ın şarkındaki muhariplere de aynı veçhile gönderdiler. Vücutlarıyla iftihar ettiğimiz köylü kadının Aydın muharebesindeki hizmetini de iftiharla anarım.

Baltaköy kadınları Yunanlılarla savaşta büyük fedakârlık ve kahramanlıklar göstererek savaşın kazanılmasında önemli etkilerde bulundular. Bu kadınların savaş alanına atılıp düşmana karşı kahramanca mücadele etmelerinde Fatma Ana adında Baltaköylü cesur kadının önemli etkisinin olmuştur. Bu kadının dürtüsüyle köyün diğer kadınlarının hem askere nakliye yardımında bulunmaları hem de erkeklerle savaşa katılmaları üzerinde etkili olmuştur. Adı geçen köylerin çiftlik olması da önemlidir. Çiftlikleri elinde tutan eşrafın genelinin Yunan yanlısı olmaları ve halkını ve zeybekleri kandırmaları, onlara olan güveni tahrip ettiği gibi efelerin savaşa katılmalarına neden olmuştur. Bunlar içinde *Ayşe Çavuş* olarak bilinen Binbaşı *Ayşe Altuntaç*'ın önemli yeri vardır. Bu kadın Kurtuluş Savaşı'na katılmış ve en yüksek rütbeyi (binbaşı) almıştır. *Ayşe Hanım*, bir muhacir kızıdır ve kendisi için son vatan toprağını savunmak için önemli savaşlara katılmış, birkaç kez yaralanıp hastanelerde yatmıştır. Fakat savaştan sonraki dönemde hak ettiği ilgiden yoksun kalmıştır. Kadın efeler, vatan savunması konusunda erkeklerle hiçbir ayırım kabul etmez, her tehlikeyi göze alıp savaş alanına atılıp kendilerinden beklenen her türlü çabayı gösterirler.

Umurlu Savaşında Kadınlar

Aydın Savaşı, başsız olarak başlamış, Aydın'ın işgaline karşı büyük bir tepkinin oluşumunda çetin direnişe yol açmıştır. Bu cephede ilk teşkilatı *Yüzbaşı Nuri*, 25-26 Mayıs 1919 tarihinde 200 kişilik bir teşkilatla kurmuştur. Bölgede asayiş ve inzibat darmadağın durumdadır. Buralarda hâkim efeler genelde dağa çıkmış asker kaçağıdır. Kasaba ile şehir ve köylerdeki zenginler ve çiftlik sahipleri mallarını, barklarını ve varlıklarını kurtarmak için eşkıya ve efelerin himâyesi altına girmeye mecbur kaldılar. Güvenliği sağlamakla yükümlü jandarma yeterli değildir. Çünkü büyük savaşın sonlarına doğru zeybek çeteleri, köyler ile nahiye merkezlerini, hatta kaza merkezlerini basıp vilayetten adam kaldıracak derecede bölgedeki etkinliklerini arttırmışlardır. Mahallî Rumlar ile adalardan, kıyı köylerine gelen yabancı Rumlar, jandarma karakollarını basıyorlar, Türklere akıl-almaz zulümler yapıyorlardı. İşte bu koşullar altında 29 Mayıs 1919'da iki alay kadar bir Yunan kıtası mahallî Rumlarla

Hürriyet ve İtilafçı Türkler tarafından törenle karşılanmıştır. Yunan kuvvetlerinin yaptıkları zulümler karşısında Yörük Ali Efe kuvvetleri derhal harekete geçmiştir (Apak, 1990).

Yörük Ali Efe, askerliğini İzmir’de yapmış, Kafkas cephesin giderken kaçarak memleketine dönmüş ve zeybek olmuştur. Çine’de 57. Tümen Komutanı Albay Şefik Aker’le ulusal harekete katılmak için 5 Haziran 1919 akşamı ilk konuştuğu zaman, *Milleti eşraf aldattı. Biz şimdiye kadar Yunanlılara karşı çıkardık. Hemen gidip adam toplayacağız* demiştir. Bunu anlatan Şefik Aker, savaşa bakışı anlatan dönemin genel zihniyetini şöyle ifade etmiştir (Apak, 1990, s.92) : *O zaman, akıllı geçinen herkes millî mücadelenin bir divanelik olduğu fikrinde. Bu sebepten akıllılara müracaat etmekten ziyade silahla oynamayı itiyat (alışkanlık) edinmiş zeybeklere müracaat ihtiyacı hâsıl oluyor. Bu zeybekler ile iş birliği yapmak ise tehlikeli, çünkü bunlar kendi hükûmetlerine karşı bile itaat etmeyen kimselerdir.*

Menderes kıyılarında düşmana karşı ilk silahı çekenler, bu bölgenin çekingen varlıkları değil, dağdan inmiş zeybeklerle birleşen muvazzaf ve yedek subaylardır.

Bu son efe savaşını burada bulan Rahmi Apak şöyle anlatıyor (Apak, 1990, s.96,97): *Umurlu-Aydın yolunun iki tarafında ve Umurlu’da toplanmış kuvvetler ve Aydın köprübaşındaki kuvvetler, güneyden, batıdan ve kuzeyden saldırmaya başlamıştır. Civar köylerden kadın, çocuk, ihtiyar binlerce halk silâhli, silâhsız, çifteli, tabancalı katılmıştır. Tam bir halk ayaklanması. Millî ressamlarımıza güzel bir mevzu. Sıcak bir gün, kadınlar sırtlarına su testilerini yüklemişler, kurşun yağmuru altında muhariplere ilk hatlara kadar su götürüyorlar. Birisinin testisi kurşunla kırılmış, suyu dökülmüş, sapı omuzunda, farkında değil, hâlâ sırtında bir ağırlık var diye testinin kulpunu taşıyor. Bir akın ki, Aydın’a doğru Yunan piyade ve makineli tüfek ateşleri altında ilerliyor. Fakat 600 kadarı silâhli, kalanı sopalı veya bıçaklı ve baltalı köylüler. Dokuzun Mehmet Çetesi yol-boyunca ilerliyor, emekli Yüzbaşı İbrahim onun sağında, daha sağda Denizli Yedek Subay çetesi, sonra Sarayköy müfrezesi, ondan sonra Ortakçılı Mehmet Efe, dağ tarafında Menderes Güneşi, en sağda Danişmentli İsmail Efe Çetesi. Bu küçük müfrezeler, sabahtan akşama kadar hiçbir yerden emir ve talimat almadan kendi kararları ile ve kendi aralarında uyuşarak muharebe ede ede Aydın’ın kenarına yaklaşıyorlar. Yunanlılar şehrin içine tamamıyla kapanmışlar ve şehir kenarındaki siperlerinde müdafaa ediyorlar.*

Ertesi günü, millî kuvvetler daha canlı ilerlemelerle saldırıyorlar. Şehre giriyorlar. Sokaklarda, minarelere ve yüksek evlere yerleştirilmiş Yunan makineli tüfeklerine ve avcılara karşı mücadeleler ediliyor. Öğleye doğru, şark mıntıkasına iki sahra ve cenup mıntıkasına iki on buçukluk top geliyor. Bunlar çekilmekte olan Yunanlılara birkaç mermi atabiliyorlar. Fakat Yunanlılar, bu sokak muharebelerinde millî çetelere karşı koymaktan ziyade Aydın’daki silâhsız

halkı öldürmek ve evlerini yakmakla meşguldür. İçeriye giren Türkler bu manzara karşısında kendilerini tutamıyorlar. Asayiş kuruluncaya kadar bazı Rumları öldürüyorlar.

Şehrin içinde köylünün soygunculuk yapması ve mukabelei bilmisil olarak birkaç Rum'un öldürülmesi suretiyle baş gösteren intizamsızlığın iade edilememesi bu kadarcık bir zarar vermekle kalmamış, Yunanlıların takip edilememesi ve iki gün kadar canla başla çalışan sivil kavgacıların, artık işlerinin bitmiş olduğunu zannederek köyelerine dağılmaları gibi bir kuvvet yoksulluğunu mucip olmuştur. Bu yüzden iki gün sonra Yunanlılar tekrar kolayca Aydın'a girmişler, aydın şehrini tamamıyla yakmışlar ve on binlerce Türk halkı yalınayak ve başkacak Yunan ordusu önünde Nazilli ve Çine istikametinde akıp gitmiştir. Diğer mühim bir keyfiyet, elde lüzumu kadar tren ve vasıta mevcut iken Aydın deposunda mevcut silâh ve cephanenin de kaçırılması için esaslı teşebbüs alınmayarak Yunanlılara bırakılmış olmasıdır.

Yunanlılar, İzmir'den yardım alıp 6 bin kişilik bir teşkilat meydana getirdiler. Yeniden alevlenen vuruşmayı yöneten Binbaşı Hacı Şükrü Bey'in anlatımına göre Koca Yörük, Arslan Yörük birlikleriyle ateşe atılmış, mezkûr kadın efelerin de içinde bulunduğu ve bizzat savaştıkları Kepez'de şiddetli bir savaş olmuştur. Savaşta Yörük Ali'nin kuvvetleri Kepez'i şehrin diğer kısmından ayırmayı başarmışlar ve 30 Haziran günü öğleye doğru Aydın'ı tamamıyla düşman işgalinden kurtarmışlardır (Apak, 1990).

Bu sırada Aydın'da Yörük Ali'nin yanında 58 saat çakmak çalan Ayşe Çavuş, Üçyol ağzında, Umurlu'da Yörük Ali Efe ile iki gün çakmak çalmış, yaralananınca Dalma'ya gitmiştir. Kasım 1919 itibariyle Ayşe Çavuş dört aydır silah altında, Osmanoğlu Nazım'ın birinci çetesinden ve yaralanalı bir ay olduğunu belirtiyordu.

Şerife Ali ise Aydın savaşından sonraki günlerde Köşk'te asker olduğunu söylüyordu. Ayşe Aliye ise Kepez baskınına Ayşe Çavuşla birlikte ve Savaklı Halil İbrahim, Sancaktarın Ali Zeybek ile birlikte katıldığını, Dokuzun Mehmet Efe'yle üç gün süren Zindan Deresi baskınına yaptığını, düşman yeniden Aydın'a gelince Yörük Ali'nin Koçarlı tarafına geldiğini, sonra Eğrikavak'a izinli geldiğini de belirtiyordu (Oruç, 30 Teşrinisânî 335).

Sonuç

Kadın efeler yalnızca bir grubun adamı olarak değil, ulusun ve vatanın savunusu için öncelikle kendini savunmak düşüncesi ile harekete geçtiler. Umurlu'da, Aydın'da, Kepez'de kahramanca Yunan işgalci ordusuna karşı koyarak, savaşın kazanılmasında önemli roller oynadılar. Yalnızca hayatta ve ayakta kalan kadınlar değil şehit ve gazi olarak da savaşın kazanılmasına katkılarda bulundular. Kadın efelerin sayıları azımsanmayacak kadar çoktur ve son derece önemlidir (http://www.devletarsivleri.gov.tr/yayin/osmanli/yunan2/1b_23.htm)

(23/03/2007). Kısacası, Ulusal Kurtuluş Savaşı'na silahlarıyla katılarak kahramanlık gösteren kadın efelerin katkıları oldukça önemlidir. Bu kadın efelerin savaşa katılmaları ilk başlarda kişisel nedenlerden kaynaklanmış olmakla birlikte, sonradan sosyal bir gerçeklik halini almıştır. Yalnızca Aydın cephesinin kadın efeleri değil, (Erzurumlu) Teğmen Kara Fatma (Fatma Seher) gibi ulusal çapta tanınan kadınlar da vardır(Çaka,1948). Burada yalnızca birkaç kadın efenin adından bahsettik. Ancak araştırmalar ilerledikçe bu katılımın kadınlar için bir istisnâ durum olmadığı, bölgenin ulusal duyarlılığının bir parçası olduğu anlaşılmıştır. Ayşe Aliye Hanım gibi bazıları ise ulusal savaş boyunca gösterdikleri yararlılıklar nedeniyle önemli terfiler almışlar ve binbaşılık rütbesine kadar yükselmişlerdir. Bazıları da sıradan bir nefer olarak çarpışarak vatani için şehit olmuşlardır. Bu bakımdan Kurtuluş Savaşı tarihimiz daha bütüncül ele alınmalıdır.

Kaynakça

- Adıvar, Halide Edib (1962). **Türkün Ateşle İmtihani**, İstanbul, Çan
- Aker, M. Şefik "Aydın Millî Cidâli", **Askerî Mecmua**, Nu.45 (1 Mart 1937).
- Apak, Rahmi (1990). **Garp Cephesi Nasıl Kuruldu**, Ankara, TTK
- Atatürk, Mustafa Kemal (1997). **Nutuk (1919-1927)**, Ankara
- Çaka, Cahit (1948). **Tarih Boyunca Harp ve Kadın**, Ankara
- Işık, H.; "Yörük Ali Efe", **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, Nu.10 (Ekim 1987).
- Mehmet Arif (1992). **Anadolu İnkılâbı/Millî Mücadele Anıları**, İstanbul
- "Millî Ordudaki Kadın Kahramanlar", **Vatan**, 15 Haziran 1922.
- Mırsiroğlu, Aynur (1994). **Kuva-yı Milliye'nin Kadın Kahramanları**, İstanbul.
- Oruç, Arif; "Kûvâ-yı Milliye Nezdinde", **Tasvir-i Efkâr**, 30 Teşrînisânî 335.
- Özkaya, Yücel (1994). **Millî Mücadele'de Ege Çevresi**, Ankara
- Tansel, Fevziye A. (1991). **İstiklâl Harbi'nde Mücahit Kadınlarımız**, Ankara